

A portrait of Wiktor Petrow, an elderly man with glasses, wearing a suit and tie. The image is overlaid with a semi-transparent purple filter. The text is arranged around the portrait.

Wiktor Petrow

W stronę krytycznej
nowoczesności

TOM I

Egzemplarz
nie do rozpowszechniania

Wiktor Petrow (1894–1969) – ukraiński intelektualista, którego twórczość odzwierciedla główne nurty modernizacyjne XX wieku. Autor powieści *Dziewczyna z misiem*, *Nieprawdopodobne historie* (1928), *Doktor Serafikus* (1947) oraz *Bez gruntu* (1948). Literatura zawdzięcza mu język do wyrażenia „odrealnienia realnego”: procesu, w którym formy życia radykalnie zmieniają stan skupienia, odślaniając dyskursywną istotę płynnej nowoczesności. W prozie Petrowa wszystko, co stanowiło fundament myślenia o człowieku i jego świecie, rozplywa się niczym płatek śniegu na ciepłej dłoni Doktora Serafikusa.

universitas

**Egzemplarz
nie do rozpowszechniania**

**W stronę krytycznej
nowoczesności**

TOM I

Seria wydawnicza TAIWPN Universitas poświęcona jest interdyscyplinarnej refleksji nad kulturą ukraińską pod kątem transformacji dyskursów nowoczesności. Celem serii jest zrozumienie kodów, wyobrażeń, narracji oraz ich reemisji historycznych kształtujących Ukrainę (po)nowoczesną wraz z jej kulturowym otoczeniem.

Zespół redakcyjny
Katarzyna Glinianowicz, Paweł Krupa

W przygotowaniu

Wiktor Petrow, *W stronę krytycznej nowoczesności*, tom II
wybór tekstów pod redakcją Katarzyny Glinianowicz i Pawła Krupy

**Egzemplarz
nie do rozpowszechniania**

Wiktor

Petrow

**W stronę krytycznej
nowoczesności**

TOM I

Redakcja

Katarzyna Glinianowicz

Paweł Krupa

Kraków

*Egzemplarz
nie do rozpowszechniania*

Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2017–2023, nr projektu 22H 16 0342 84

© Copyright by Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2023

ISBN 978-83-242-3961-0
e-ISBN 978-83-242-6729-3
TAiWPN UNIVERSITAS

Recenzja
prof. dr hab. Agnieszka Matusiak

Opracowanie redakcyjne
Agnieszka Toczko-Rak

Projekt okładki i stron tytułowych
Sepielak

W projekcie okładki wykorzystano fragment zdjęcia Wiktora Petrowa przechowywanego w Państwowym Centralnym Archiwum-Muzeum Literatury i Sztuki Ukrainy w Kijowie. Na tylnej stronie – paleolityczne rytzy z artykułów Eugène’a Pittarda, *Une gravure sur galet de l’époque aurignacienne* („L’anthropologie” 1912, t. 23, s. 309) oraz L. Capitana, H. Breuila, P. Bourrineta, D. Peyrony’a, *Observations sur un Bâton de Commandement orné de figures animales et de personnages semi-humains* („Revue de l’Ecole d’Anthropologie de Paris” 1909, nr 19, s. 72).

www.universitas.com.pl

Spis treści

WSTĘP 7

Wiktor Petrow.
Kwestionariusz (wielu)osobowy 1894–1921 13

*Dziewczyna z miśm, albo seks,
przemoc i rewolucja* 47

*Doktor Serafikus, albo Faust
płynnej nowoczesności* 71

*Bez gruntu, albo pochwała
niezakorzenia* 93

Bibliografia adnotowana
dzieł Wiktora Petrowa 113

POWIEŚCI WIKTORA PETROWA 295

Dziewczyna z miśm.
Nieprawdopodobne historie 297

Doktor Serafikus 463

Bez gruntu 603

INDEKS OSOBOWY 805

**Egzemplarz
nie do rozpowszechniania**

Wstęp

Niniejsza książka stanowi pierwszą odsłonę trytomowego wydania dzieł Wiktora Petrowa (1894–1969), jednego z najważniejszych ukraińskich intelektualistów XX w., którego twórczość John Fizer, autor znanych polskiemu czytelnikowi prac z zakresu psycholingwistyki i filozofii literatury, spuentował w tytule artykułu *Ukraiński Foucault czy francuski Petrow?*¹. Niewątpliwie spuścizna naukowa i literacka autora *Bez gruntu* stanowi jedno z najważniejszych osiągnięć nowoczesnej humanistyki ukraińskiej zarówno pod względem problematyki, poszukiwań artystycznych, jak i pod kątem bogactwa tematycznego. Jednocześnie twórczość ta wciąż pozostaje w cieniu skomplikowanej i mało znanej biografii pisarza, którego często oskarża się o „współpracę ze służbami wywiadowczymi”, „szpiegostwo”, „zdradę”, wywołując jałowe spory, wciąż nieznańdzące gruntuwnego pokrycia w faktach, dokumentach, materiałach archiwalnych.

Od momentu wydania w 1928 r. debiutanckiej *Dziewczyny z misiem*, Petrow kolejne czterdzieści lat poświęcił pisaniu, wyrażając i przekształcając życie w literaturę, bez znaczenia, czy będzie to narracja fikcyjna, czy naukowa. Na podobieństwo Sorena Kierkegaarda czy Fernanda Pessoa, będzie ukrywać się za zmyślonymi postaciami, ich językiem, stylem, funkcją. Pisarstwo Petrowa to historia heteronimów, czy też bardziej semiheteronimów, kolejnych nazwisk, za którymi kryje się inna osoba, z całkiem odmienną biografią, całkiem innym wyglądem, całkiem innymi poglądami i w końcu z osobną – publikowaną! – bibliografią². W wypadku ukraińskiego prozaika tego rodzaju całościowa biografia oraz bibliografia, która łączyłaby zróżnicowanie i specyfikę kolejnych literackich i naukowych „wcielen” Petrowa – poczynając od Wiktora Bielicza, poprzez Wiktora Domontowycza, A. Siemionowa, W. Domontowycza, Wiktora Bera, Borysa Werigo, W. Petrenki, a na Pawle Kreczecie

¹ I. Фізер, *Український Фуко чи французький Петров? Розюча схожість двох історіософів*, „Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»” 1999, t. 17, s. 42–44.

² M.P. Markowski, *Pessoa: kaznodzieja wyrzeczenia*, w: idem, *Życie na miarę literatury*, Kraków 2009, s. 261–289.

kończąc – jak dotąd nie została w pełni opracowana, choć badacze twórczości pisarza wskazują na intrygujące pozaliterackie, performatywne funkcje jego heteronimów³. Petrow, jak mało kto z grona ukraińskich prozaików, zrozumiał specyfikę nowoczesności, wywłaszczając człowieka z jego własnej biografii, funkcji i rozumienia, zmuszającą jednostkę do krytycznego przemyślenia samej siebie, a także wymyślenia siebie na nowo. „Każda jednostka – pisał Petrow w *Historiozoficznych etiudach* – posiada kilka biografii. Tym samym jedno imię i nazwisko w oczywisty sposób jest niewystarczające. Tożsamość imienia już więcej nie koresponduje z przełomowymi zmianami życiorysu”. I w innym miejscu: „Nikt z nas nie posiada własnej biografii, bowiem przynależy ona do specyfiki epok, które diametralnie różnią się względem siebie”⁴. Tak dla Petrowa, jak i dla Pessoa: „Być sobą można tylko wtedy, gdy się siebie – jako siebie – zapomina, unieważni, zdradza. Być sobą można tylko wtedy, gdy się siebie zmyśla”⁵. I Petrow zmyślał, zapominał, zdradzał i unieważniał jak mało kto w dwudziestowiecznej ukraińskiej literaturze. Ostatecznie stawką tego zmyślenia – co zdecydowanie wyróżniało Petrowa jako mieszkańca świata radzieckiego od Kierkegaarda czy Pessoa – było przeżycie. Ta tożsamościowa gra stała się również podstawą konstrukcji bohaterów jego trzech najważniejszych powieści, które przedstawiamy w tym tomie.

Książka składa się z dwóch części: pierwszej, biograficzno-krytycznej, i drugiej, centralnej, zawierającej powieści Petrowa. Publikację otwiera szkic biograficzny *Wiktor Petrow. Kwestionariusz (wielu)osobowy 1894–1921*, obejmujący pierwsze ćwierćwiecze biografii pisarza. To historia najbliższej rodziny, dzieciństwa oraz młodości w realiach Imperium Rosyjskiego, do czasów studiów i ukraińskiej rewolucji lat 1917–1921, która przyniosła kres imperium oraz proklamowanie Ukraińskiej Republiki Ludowej (1918) i zakończyła się podporządkowaniem Ukrainy naddnieprzańskiej

³ Na temat historii wybranych semiheteronimów oraz ich funkcji – zob. В. Брюховецький, *Казкар-містифікатор „Павло Кречет”*, w: *Віктор Петров. Манування творчості письменника*, red. К. Глінянович, П. Крупа, Й. Маєвська, Краків 2020, s. 43–74; Г. Гнедкова, *Пessoa поневолі. Віктор Домонтович та його „двійники”*, w: *Віктор Петров. Манування творчості письменника*, red. К. Глінянович, П. Крупа, Й. Маєвська, Краків 2020, s. 303–316.

⁴ В. Петров, *Історіософічні етюди*, „МУР” 1946, nr 2, s. 8 [tłumaczenia, jeśli nie zaznaczono inaczej, są autorstwa redaktorów – K.G., P.K.].

⁵ M.P. Markowski, *Pessoa: kaznodzieja wyrzeczenia*, op. cit., s. 271.

władzom nowo powstałej Ukrainy radzieckiej (1922). Kolejne dwie części biografii ujrzą światło dzienne w tomie drugim i trzecim dzieł Petrowa.

Wprowadzenie do świata prozy pisarza stanowią trzy teksty krytyczne: „*Dziewczyna z misiem*”, albo *seks, przemoc i rewolucja*; „*Doktor Serafikus*”, albo *Faust płynnej nowoczesności* oraz „*Bez gruntu*”, albo *pochwała niezakożnienia*. Część pierwszą zamyka *Bibliografia adnotowana dzieł Wiktora Petrowa*, obejmująca teksty prozatorskie, historyczno- i krytycznoliterackie, filozoficzne oraz publicystyczne; dzięki niej mamy ogłód najważniejszej problematyki tej części dorobku intelektualnego pisarza.

Na drugą część książki składają się powieści Petrowa, których tłumaczenie zrealizowano na podstawie pierwodruków każdego z tekstów: *Dziewczyna z misiem*. *Nieprawdopodobne historie*⁶, *Doktor Serafikus*⁷ i *Bez gruntu*⁸. Każdy z utworów opatrzone aparatem krytyczno-interpretacyjnym, do *Dziewczyny z misiem* dodatkowo włączono odnalezione podczas kwerend fragmenty rękopisów. Zachowany maszynopis *Doktora Serafikusa*, z racji rozległych i istotnych różnic tekstualnych, nie mógł zostać dodany do tego wydania, jednak posłużył do całościowego przewartościowania dotychczasowej genezy tekstu, jego konstrukcji oraz przewodniej idei, które zawarto w tekście krytycznym „*Doktor Serafikus*”, albo *Faust płynnej nowoczesności*.

Wydanie dzieł Petrowa stanowi pokłosie projektu translatorsko-badawczego Zakładu Ukrainistyki Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego *Wiktor Petrow – w stronę krytycznej nowoczesności*, który ma na celu przybliżyć polskim czytelnikom i czytelniczkom spuściznę ukraińskiego twórcy: jego powieści, beletryzowane biografie, szeroki wybór małej prozy. Projekt zrealizowano przez zespół w składzie: Katarzyna Glinianowicz, Katarzyna Kotyńska, Paweł Krupa (kierownik projektu), Przemysław B. Tomanek, w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki moduł: Uniwersalia 2.2 (22H 16 0342 84).

Na koniec kilka uwag redakcyjnych. Ukraińskie nazwy własne zostały zapisane według zasad transkrypcji współczesnego alfabetu ukraińskiego, ujętych w *Wielkim słowniku ortograficznym PWN* (2021). Bez względu na okres historyczny, używamy ukraińskich nazw topograficznych

⁶ В. Домонтович, *Дівчина з ведмедиком. Неправдоподібні істини*, Київ 1928.

⁷ В. Домонтович, *Доктор Серафікус*, Мюнхен 1947.

⁸ В. Домонтович, *Без ґрунту*, Рєгенсбург 1948.

(np. Katerynosław, Dnipropetrowsk). Zasada ta nie dotyczy określeń od dawna spolszczonych (np. Kijów, Charków). Imiona i nazwiska postaci historycznych funkcjonujących w ukraińskiej i rosyjskiej przestrzeni kulturowej podano w brzmieniu ukraińskim (np. Ołeksandra Ekster). Wyjątek stanowią warianty dawno spolszczone (np. Mikołaj Gogol). Stosujemy wyrażenie „w Ukrainie”, zgadzając się z opinią Rady Języka Polskiego z lipca 2022 r.: „na Ukrainie” używamy, gdy mowa o ziemiach ukraińskich znajdujących się w nieukraińskich strukturach państwowych. W cytatach, tytułach i adresach bibliograficznych zachowujemy pisownię zgodną z oryginałem.

Książka ta zawdzięcza swoje istnienie wspaniałomyślności, wsparciu oraz pomocy kilku ważnych dla nas osób, którym chcielibyśmy serdecznie podziękować.

W pierwszej kolejności pragniemy wyrazić wdzięczność najważniejszym twórcom tomu: tłumaczce Katarzynie Kotyńskiej i tłumaczowi Przemysławowi B. Tomankowi z Zakładu Ukrainistyki IFW UJ, którzy z pełnym zaangażowaniem i pasją zechcieli dołączyć do naszego zespołu, by podjąć się wymagającego translatorskiego zadania.

Prace nad trzema tomami dzieł Petrowa zostały poprzedzone kwerendą w zagranicznych ośrodkach naukowych, które objęły pieczę nad rozległym archiwum pisarza.

Państwowe Centralne Archiwum-Muzeum Literatury i Sztuki Ukrainy w Kijowie to z pewnością najważniejszy ośrodek przechowujący spuściznę Petrowa i tylko dzięki wsparciu jego dyrektorki, Ołeny Czyżowej, a także pomocy kierowniczkę sekcji udostępniania dokumentów, Ludmyły Szwałkowskiej, udało się dotrzeć do najważniejszych materiałów literackich i biograficznych pisarza.

Instytut Archeologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie to nie tylko długoletnie miejsce pracy uczonego, z którym był związany do końca swoich dni; to również miejsce przechowywania największej kolekcji dokumentów autora *Bez gruntu*, jego archiwum naukowego oraz rozległego zbioru rękopisów. Nieoceniony dostęp do każdego z tych zasobów zawdzięczamy kierownicze archiwum naukowego tej instytucji, Ołeksandrze Bużko, badaczce dorobku archeologicznego Petrowa.

Ukraińska Wolna Akademia Nauk w USA w Nowym Jorku to najważniejszy ośrodek poza granicami Ukrainy, który przechowuje największą kolekcję rękopisów tekstów literackich Petrowa, jego emigracyjną publicystykę, część tekstów naukowych. To też archiwum najważniejszego ukraińskiego emigracyjnego ugrupowania literackiego Związku Pisarzy Ukraińskich „Ukraiński Ruch Artystyczny” (1945–1948), którego Petrow był współtwórcą. Bez nieocenionej pomocy i zaangażowania w niezwykle trudnym okresie pandemii kierowniczkę archiwum, Tamary Skrypki, oraz pracownicy biblioteki, Ludmyły Szpyłewej, kwerenda byłaby nie tylko niezwykle ograniczona, wręcz – niemożliwa.

Wreszcie, Ukraiński Wolny Uniwersytet w Monachium, jedno z ostatnich emigracyjnych miejsc pracy Petrowa przed jego tajemniczym zniknięciem w 1949 r., a w czasach radzieckich najważniejszy niezależny ukraiński ośrodek naukowy. Dzięki zaangażowaniu rektorki Mariji Prysłak oraz dzięki zespołowi archiwistek i archiwisty uniwersytetu: Irwinie Rebet, Nadiji Chomanczuk, Wiktorowi Hołowaczowi, udało się zebrać ważny materiał archiwalny dotyczący emigracyjnego okresu życia pisarza.

Ponadto chcielibyśmy podziękować gronu naukowców i naukowców, którzy pomogli przy merytorycznych konsultacjach: Switłanie Andriejewej (Kijowski Uniwersytet im. Borysa Hrinčenki) oraz Witalijowi Andriejewowi (Kijowski Uniwersytet im. Borysa Hrinčenki), za wskazówki dotyczące archiwów pisarza i kontakt z zespołem Instytutu Archeologii UAN. Ołeksandrowi Boroniowi (Instytut Literatury im. T. Szewczenki Narodowej Akademii Nauk Ukrainy) za pomoc i konsultacje bibliograficzne; Mykole Szafowałowi (Towarzystwo Naukowe im. Tarasa Szewczenki w Europie) za ważne odniesienia do emigracyjnych tekstów opisujących zniknięcie Petrowa w 1949 r.; muzykolożce i badaczce twórczości Karola Szymanowskiego Teresie Chylińskiej – za inspirujące wskazówki dotyczące odczytań wątków muzycznych w powieści *Bez gruntu*, Gabrieli Glinianowicz (Muzeum Historyczne w Sanoku) za konsultacje archeologiczne i kostiumologiczne.

Podziękowania kierujemy również do: Seweryna Jezierskiego (Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Chełmie), Kseni Kiebuszinskiej (Koordynatorka Słowiańskich Księgozbiorów Uniwersytetu w Toronto), Kostiantyna Kuryłyszyna (Kierownik Działu Ukraińców Lwowskiej Narodowej Biblioteki Naukowej Ukrainy im. Wasyla Stefanyka), Olgi Słowik (Biblioteka Narodowa Republiki Czeskiej w Pradze), Ewy Tomczyk (Biblioteka Wydziału Filologicznego UJ) oraz zespołu Oddziału Rękopisów Narodowej Biblioteki Ukrainy im. Wołodymyra Werdnadskiego

w Kijowie – za nieocenioną pomoc w wyszukiwaniu oraz skanowaniu cennych materiałów archiwalnych.

Oddzielnie chcielibyśmy wyrazić wdzięczność najwybitniejszym znawcom życia oraz twórczości Wiktora Petrowa: Wałentynie Korpusowej (Instytut Archeologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy) oraz Wjaczesławowi Briuchoweckiemu (Narodowy Uniwersytet „Akademia Kijowsko-Mohylańska”), którzy od samego początku prac wspierali nas i dzielili się swoją rozległą wiedzą. Сердечно Вам дякуємо!

**Личный листок
по учету кадров**

1. Фамилия Петров
Имя Виктор отчество Платонович

2. Пол муж 3. Год, число и м-ц рождения 1897 10 октября

4. Место рождения Днепропетровск
уезд, уездной, городской, район, станция

5. Национальность укр 6. Соц. происхождение интеллигент

7. Партийность н/п партстаж _____ вербыт _____
месяц и год вступления в партию / Кларификация

8. Состоите ли членом ВЛКСМ, с какого времени _____ не бывали _____

9. Образование высшее

Название учебного заведения и его местонахождение	Факультет и отделение	Год вступления в члены ВЛКСМ	Год окончания школы, училища, техникума	Если не окончено, в каком классе училища	Какая специальность получена в результате законченного учебного заведения; специальность, которую вы изучаете сейчас
<u>Киевский Университет</u> <u>ТФ</u>	<u>Филологический факультет</u>		<u>1913</u>	<u>1918</u>	<u>славяно-русский филологический</u>

10. Какими иностранными языками и языками народов СССР владеете национальный, французский, латинский, украинский
укажите и укажите со словарем, читаете и можете объясниться, задаете вопросы

11. Ученая степень, ученое звание доктор укр. литературы, доцент (1930)

12. Какие имеете научные труды и изобретения Список научных работ
привязать особь

Kwestionariusz osobowy Działu Kadr Instytutu Archeologii Akademii Nauk
Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (08.12.1956 r., Kijów).
Archiwum Naukowe Instytutu Archeologii
Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (HA IA HAHU)